

Almási István

Népzenekutató műhely Kolozsváron

Constantin Brăiloiu egykori munkatársa, Harry Brauner kezdeményezésének eredményeképpen 1949. április 6-án Bukarestben a Művelődésügyi Minisztérium fennhatósága alatt megalakult a Folklorintézet. Voltaképpen két jelentékeny népzenei gyűjteményt vontak össze, hogy a korszerű kutatások alapjául szolgáljanak: a régebbi Oktatási és Művelődési Minisztérium Fonogramm Archívumát és a Román Zeneszerzők Társaságának Folklor Archívumát. Az előbbit George Breazu alapította volt 1927-ben, az utóbbit Constantin Brăiloiu 1928-ban.¹ A második világháborút követő időszakban érvényesített nemzetiségpolitikai irányvonalnak megfelelően, ugyancsak 1949 tavaszán létrehívták a Folklorintézet Kolozsvári Osztályát azzal a rendeltetéssel, hogy az erdélyi román folklór mellett a romániai magyar népzene, népköltészet és néptánc, illetve később még az erdélyi szász népköltészet gyűjtésének, tárolásának, rendszerezésének, tanulmányozásának és kiadásának tudományos műhelye legyen. Az anyaintézménnyel ellentétben a kolozsvári fiók nem örökölt korábban hangfelvevőgéppel rögzített, hatalmas népzenei kincsesládát. Egyedül Jagamas János vitte oda, kinevezése után, a Kászon-patak mentén fekvő falvakban, Csíkménaságon, az udvarhelyszéki Kápolnásfaluban és a mezőségi Kendilónán a negyvenes évek elején készített, értékes helyszíni lejegyzéseit, mintegy 350 dallamot. Ettől eltekintve a munkát az alapfeltételek fokozatos megteremtésével kellett kezdeni.

Az évtizedek során a tudományos és a művelődési életnek a változó ideológiai-politikai szempontok szerinti átszervezései természetesen a Kolozsvári Osztályra is kihatottak. Más-más fölöttes szerv irányítása és felügyelete alá kerülve többször módosult a tevékenységi területe s követezképpen az elnevezése is. 1964-ben, amikor új életre keltették a

¹ Brăiloiu archívuma 1928-ban intézményesült, valójában már 1925 óta működött.

Román Tudományos Akadémia kutatóintézeteit, az Osztályt az Akadémia Kolozsvári Fiókja alá rendelték, s egyszersmind feladatkörét kibővítették a tárgyi néprajzzal, új elnevezése pedig a Román Szocialista Köztársaság Akadémiája Kolozsvári Fiókjának Etnográfiai és Folklór Osztálya lett. Ugyanabban az évben, miután Ion Muşlea, a legnagyobb tekintélyű erdélyi néprajztudós kapott osztályvezetői megbízatást, az általa 1930-ban szintén Kolozsváron létesített akadémiai Folklór Archívumot egyesítették az Osztállyal. Ezért azóta általában 1930-tól számítják az intézmény történetét. 1969-ben ismét fordulat következett be: az újonnan létrehozott Társadalmi és Politikai Tudományok Akadémiája Kolozsvári Társadalomtudományi Központjához helyezték át Etnográfiai és Folklór Alosztályként (közös igazgatás alatt olyan szakágakkal, mint a jog- és közgazdaságtudomány, a filozófia, a szociológia, a lélektan és a neveléstudomány). 1975-ben – úgymond a kutatás, az oktatás és a termelés egységének biztosítása céljából – az Osztály a többi kutatócsoporttal együtt a Babeş–Bolyai Egyetem Társadalomtudományi Központjához került. 1990 elején különvált a sokféle tudományágtól, és azóta – mint a Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Folklór Archívuma – önállóan működik. A gyakori névváltozás, illetve a kutatási terület időnkénti bővülése vagy szűkülése ellenére a szakmai köztudat mindig Kolozsvári Folklórintézetként és az erdélyi magyar népzene kutatás műhelyeként tartotta számon.

Az 1949-es induláskor az intézet vezetője a népzene kutató Szegő Júlia volt. Mellette egy magyar és egy román etnomuzikológus, Jagamas János és Ioan R. Nicola, valamint egy néptánc kutató, Elekes Dénes volt a munkaközösség tagja. Utóbbi azonban nemsokára távozott. Helyét a népköltészetet kutató Faragó József foglalta el, és később rövid ideig ő irányította a csoport tevékenységét. Öt éven át Jagamas János, majd 1959 őszétől 1960 májusáig háromtagú testület állt az intézet élén: Jagamas János, Ioan R. Nicola és George Sbârcea. Ezután a következők voltak osztályvezetők: 1960-tól Virgil Medan, 1964-től Ion Muşlea, 1966-tól Dumitru Pop, 1969-től Ion Talos, majd 1985-től máig Ion Cuceu (1990-től igazgatói címmel).

A továbbiakban a magyar népzene kutatók és munkásságuk ismertetésére szorítkozom. 1954 és 1959 között Gurka László mint tudományos munkatárs, 1958 és 1962 között Schuster Nagy Ildikó mint archivista dolgozott az intézetben. 1957 és 2004 között Almási István látott el népzene kutatói feladatokat. 1957-ben nyugdíjba vonult Szegő Júlia. Három év múlva az álláshalmazást tiltó törvényre való hivatkozással Jagamas

Jánost, akárcsak Ioan R. Nicolát, felszólították, hogy döntsön: tudományos főmunkatársi vagy a kolozsvári Gheorghe Dima Zeneművészeti Főiskolán betöltött tanári tisztségét kívánja megtartani. Mindketten az utóbbit választották. Így 1960 és 2004 között az intézetnek egy magyar népzenekutatója volt.

Létezésének első évtizedében az osztály nem egy vállalkozásában külső munkatársak is közreműködtek. A legtöbben Jagamas János tanítványai voltak, akik már főiskolai hallgató korukban, tanáruk útmutatásával bekapcsolódtak a népdalgyűjtési, lejegyzési és kiadási tevékenységbe, és egész életpályájukat meghatározta a folklorisztikához való kötődésük. A legismertebb nevek: Ligeti György, Sárosi Bálint, Szenik Ilona,² Kallós Zoltán, Forrai G. Magdolna, Demény Piroska,³ Sebestyén Dobó Klára, Kusztosné Szabó Piroska és Zsizsmann Ilona. Lejegyzett anyagukat rendszerint átadták az intézet archívumának. Jagamas János távozása után azonban kapcsolatuk az osztállyal meggyérült, és egyre ritkább kivételnek számított, ha valaki a gyűjtését az intézet dallamtárában kívánta elhelyezni. Ilyen kivétel volt Horváth István, az ismert költő, aki készséges segítőtársa volt Jagamasnak magyarórdi kutatásai idején, és ragaszkodott ahhoz, hogy saját értékes magnetofon-felvételeiről másolat készüljön az archívum számára. Említésre érdemes anyaggal gazdagították a dallamtárat azok az önkéntes gyűjtők is, akik 1957-ben a *Művelődési Útmutatóban* közzétett pályázati felhívás ösztönzésére jegezték le és küldtek be népdalokat: Balázs Árpád Körösfőn, Fülöp József Korondon, Kónyi József Magyarapuson, Nagy Ferenc Buzaházán, Szabó Kálmán pedig Magyarzsákon, Pipén, Székelyszenterzsébeten és Székelyvéckén végzett gyűjtést. Az utóbbi évtizedekben mindenesetre inkább a magángyűjtemények gyarapodása és egyéni hasznosítása volt tapasztalható. Az intézetnek a kutatási célkitűzések ésszerű összehangolásában hajdan játszott szerepe tehát megszűnt.

A kolozsvári folkloristák hosszú ideig kénytelenek voltak a magyarországi szakemberektől elszigetelve dolgozni. Mindössze Kodály Zoltán és Jagamas János 1950 és 1964 között váltott néhány levele révén adódott valamelyes összeköttetés. Az elzárttság jege 1967-ben tört meg, amikor budapesti néprajzkutatók kezdtek Erdélybe látogatni. A kapcsolatteremtésben

² Neve az 1950-es években többnyire J. Szenik Ilona változatban fordult elő.

³ Régebben Cs. Szabó Piroska, illetve D. Szabó Piroska néven szerepelt.

Kósa László és Martin György járt az élen. Ám teljesen akadálytalan kartársi viszonyok igazából csak az 1989-es decemberi fordulat után bontakoztak ki és állandósultak.

A személyes találkozások és véleménycserék sokáig tartó hiánya, valamint a helyi, politikai sugalmazású elvárások ellenére az erdélyi magyar népzene kutatása a kolozsvári műhelyben az első naptól kezdve mindvégig következetesen a magyar népzene tudomány általános törekvéseihez, elveihez és módszereihez igazodott. Ez mindenekelőtt annak volt köszönhető, hogy Jagamas János, a romániai magyar zenefolklorisztika irányító személyisége budapesti zeneakadémiai tanulmányai idején Kodály Zoltán révén ismerkedett meg a népdalkutatás feladataival. A legfontosabb tenivaló újabb és újabb adatok feltárása volt. Először is a régebben gyűjtött és kiadott anyag – főként időhiányra, részben pedig szemléletmódbeli és kutatásszervezési okokra visszavezethető – területi meg műfaji aránytalanságainak és hézagainak kiegyenlítését, illetve pótlását kellett minél sürgetőbben megoldani. Az intézet tagjai haladéktalanul munkához is láttak azokon a tájakon, amelyekre korábban nem jutottak el a folkloristák, és amelyekről elégtelen mennyiségű adat került elő. Gyűjtési gyakorlatukban Bartók Béla és Constantin Brăiloiu részletesen kidolgozott módszertani elveit követték. Nagy mennyiségű dallamot sikerült összegyűjteniük a Fekete-Körös völgyében, az Érmelléken, a Szilágyságban, Szatmár megyében, a Lápos völgyében, Kalotaszegen, a Mezőségen, Aranyosszéken, a Maros és a Kis-Küküllő közén, a Nagy-Szamos és a Felső-Maros mentén, Hunyad megyében, Nyárad mentén, a Nyikó mentén, sóvidéki, gyergyói, csíki, kászoni, gyimesi, Homoród menti, háromszéki, barcasági és moldvai falvakban.

A gyűjtőterület kiszélesítésével párhuzamosan mélyült is a kutatás. Népzenei monográfiák összeállításának szándékával a kalotaszegi Inaktelkén és a moldvai Trunkon Jagamas és követői megpróbálták úgyszólván az egész dalkincset felszínre hozni, az egyéniségvizsgálat jegyében pedig egy magyarói (Felső-Maros menti) és egy szurduki (Zsibó környéki), kiemelkedően nagy tudású énekestől egyenként több mint félezer dalt jegyeztek le. Az alkalomhoz nem kötött szöveges népzene műfajain kívül a hangszeres táncdallamoknak és a népszokásokhoz fűződő daloknak is fokozott figyelmet szenteltek. (Sajnos a monografikus kísérletek nem jutottak túl az adatgyűjtésnek, a változatsoportok összeállításának és egy-két részletkérdés kidolgozásának a szakaszán.)

Kezdetben, noha 1949 és 1953 között rendelkezésükre állott a fonográf, a kutatók eszköztárát elsősorban a kottapapír, a ceruza, a radír és a szalagmetronóm alkotta. A legtöbb dallamot a terepen hallás szerint írták le. Gépi felvételeket csak az énekesek és repertoárjuk előzetes megismerése és körültekintő kiválasztása után készítettek. 1953-ban az osztály felszerelése kiegészült magnetofonnal, s attól kezdve hovatovább nagyobb lett a mágneses szalagra rögzített adalékok aránya, ám a helyszíni lejegyzések sem szüneteltek. Az archívumban őrzött mintegy 20 000 magyar vokális és hangszeres népzenei adat a gyűjtési technika tekintetében a következőképpen oszlik meg: kb. 9500 helyszíni lejegyzés, 1200 fonográf- és 9300 magnetofon-felvétel. Használhatóságuk idejének meghosszabbítása érdekében a fonográfhengereken levő hangzó anyagot 1973-ban átmásoltuk magnetofonszalagokra. Most pedig folyamatban van a hangfelvételek digitalizálása. A dallamkészletben való eligazodást a gyűjtések időrendje alapján vezetett nyilvántartási, illetve a megyék, s azokon belül a helységek betűrendje szerint összeállított földrajzi katalógus, továbbá az egyes felvételekhez tartozó magnetofonlapok, valamint az adatközlőket és dalmismeretüket bemutató ún. személyi lapok könnyítik meg. A gyűjtést és a lejegyzést kisebb-nagyobb késéssel követte a dalanyag elemzése és rendszerezése, majd az adalékokból leszűrhető tanulságok összefoglalása. Jagamas János hajlottabb korában alkotott két művét, a *Magyaró énekes népzeneje. Egy Felső-Maros menti falu magyar néphagyományaiából* című gyűjteményét és *A népzene mikrokozmoszában* című tanulmánykötetét (Jagamas J. 1984a, 1984b), azért illik itt megemlíteni, mert jóllehet már több mint két évtizede nem volt az intézet tagja, azon kívül, hogy mindkét könyv alapanyagát még az ötvenes években, mint az osztály tudományos főmunkatársa, illetőleg vezetője gyűjtötte össze, amikor a magyarói könyv sajtó alá rendezési munkálatait végezte és *Szemelvény Trunk népzenejéből* című tanulmányát írta (Jagamas J. 1984c: 208–227), ismét naponta bejárt az intézetbe, hogy magnetofonfelvételeit újrhallgatva ellenőrizze és kiegészítse korábban készített lejegyzéseit.

Az ötvenes és a hatvanas évek kiadványai közül Szegő Júlia és Sebestyén Dobó Klára *Kötöttem bokkrétát. 150 népdal* című antológiája (Szegő J. – Sebestyén Dobó K. 1958), valamint Olosz Katalin és Almási István *Magyargyerőmonostori népköltészet* című gyűjteményének (Olosz K. – Almási I. 1969) zenei fejezete készült a kolozsvári műhelyben. A két kötet megjelenési éve közötti bő évtized volt az az időszak, amelyben egyetlen

folklorisztikai jellegű könyv sem jelent meg. Még a tudományos igényű meseközreadás is szünetelt. Persze nem a folkloristák váltak mind egyszerre terméketlenné.

A könyvkiadók és a szerkesztőségek érdeklődése a népi műveltség iránt – nyilvánvalóan a politikai szélfúvás átmeneti enyhülése nyomán – jól érzékelhetően 1968-ban kezdett élenkülni. A havonta megjelenő *Művelődés Vadrózsák* című rovatában sorra tűntek fel néprajzi vonatkozású írások, köztük számos népdalközlés is. 1970-ben a marosvásárhelyi Népi Alkotások Háza – hosszadalmas vitatkozások és alkudozások árán – közreadta Iosif Herța – Almási István *245 melodii de joc – népi táncdallam – Tanzmelodien* című gyűjteményét, mely magyar, román és szász szöveges táncdalokat meg hangszeres dallamokat tartalmazott (Herța I. – Almási I. 1970). 1972-ben a Kriterion Könyvkiadónál napvilágot látott a *Tavaszi szél vizet áraszt* című, nagy példányszámú, népszerűsítő célú daloskönyvem (második, bővített kiadása 1982-ben), majd 1979-ben ugyanott a *Szilágysági magyar népzene* című gyűjteményem (Almási I. 1972, 1982, 1979). A Faragó József összeállította *Virágok vetélkedése. Régi magyar népballadák* című antológiában az alkotások több mint egyharmada a magam válogatta és gondozta dallamokkal együtt jelent meg 1986-ban (Almási I. – Faragó J. szerk. 1986).

A kolozsvári kutatóknak arra is volt gondjuk, hogy az erdélyi magyar népzene-tudomány múltbeli nagyjainak munkásságát áttekintsék és méltassák. Ebben a vonatkozásban két műre utalok: Szegő Júlia *Bartók Béla, a népdalkutató* című, először 1956-ban közzétett könyvére, valamint a *Seprődi János válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése* című, 1974-ben Benkő Andrástól sajtó alá rendezett kötetre, melyhez a népzenei gyűjtést magam készítettem elő kiadásra, és a bevezető tanulmány megírásában is közreműködtem (Szegő J. 1956, Benkő A. szerk. 1974).

Javarészt a kolozsvári osztály archívumában tárolt adalékok beható vizsgálata alapján született meg Szenik Iona *Erdélyi és moldvai magyar siratók, siratóparódiák és halottas énekek* című könyve (Szenik I. 1996), valamint *Adalékok a bővílt soros népdalok kérdéséhez* című tanulmánya (Szenik I. 1999: 158–210). Szintén az intézet dallamtára őrzi azokat a népdalokat, amelyeket Sebestyén Dobó Klára gyűjtött 1952-ben, és csaknem fél évszázaddal később adott közre *Én elmenyek kicsi búval. Kászoni népzene és néphagyományok 1952-ből* címmel (Sebestyén Dobó K. 2001).

A Kolozsvári Folklórintézet munkaterveiben szereplő kutatási témák közül az évtizedek folyamán kiváltképpen a következők voltak lényegesek és gyümölcsözők: a népdalgyűjtés módszertani problémái; az erdélyi népzene kutatás története; az etnikai kölcsönhatások; a népzene osztályozási, rendszerezési és tipológiai kérdései. Az ilyen (és más) tárgykörökben keletkezett írások romániai, magyarországi és németországi folyóiratokban, illetve gyűjteményes kötetekben láttak napvilágot, továbbá elhangzottak előadásként tudományos tanácskozásokon. Jelenleg a népzenei archívum számítógépes adatbázisának elkészítése az elsőrendű feladat.

Szakirodalom

ALMÁSI István

1972 *Tavaszi szél vizet áraszt. 200 magyar népdal.* (2., bővített kiadása 230 népdallal: 1982-ben) Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

1979 *Szilágysági magyar népzene.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

ALMÁSI István – FARAGÓ József (összeáll.)

1986 *Virágok vetélkedése. Régi magyar népballadák.* [Faragó József gondozásában. A dallamokat válogatta és sajtó alá rendezte Almási István.] Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

ALMÁSI István – HERȚEA, Iosif (szerk.)

1970 *245 melodii de joc – népi táncdallam – Tanzmelodien.* Népi Alkotások Háza, Marosvásárhely

ALMÁSI István – OLOSZ Katalin (szerk.)

1969 *Magyargyerőmonostori népköltészet.* [A szöveggyűjtemény Olosz Katalin, a dallamgyűjtemény Almási István munkája.] Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest

BENKŐ András (szerk.)

1974 *Seprődi János válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése.* [A bevezető tanulmányt írta Almási István, Benkő András, Lakatos István. A zenei írásokat Benkő András, a népzenei gyűjtést Almási István rendezte sajtó alá.] Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

JAGAMAS János

1984a *Magyaró énekes népzeneje. Egy Felső-Maros menti falu magyar néphagyományyaiból.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

1984b *A népzene mikrokozmoszában. Tanulmányok.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

1984c Szemelvény Trunk népzenejéből. In: Uő: *A népzene mikrokozmoszában. Tanulmányok.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 208–227.

SEBESTYÉN DOBÓ Klára

2001 *Én elmenyek kicsi búval. Kászoni népzene és néphagyományok 1952-ből.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár

SZEGŐ Júlia

1956 *Bartók Béla, a népdalkutató.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

SZEGŐ Júlia – SEBESTYÉN DOBÓ Klára

1958 *Kötöttem bokrétát. 150 népdal.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

SZENIK Ilona

1996 *Erdélyi és moldvai magyar siratók, siratóparódiák és halottas énekek.* Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár–Bukarest

1999 Adalékok a bővílt soros népdalok kérdéséhez. In: LÁSZLÓ Ferenc (szerk.): *Zenetudományi írások 1998.* Kriterion Könyvkiadó–MTA Zenetudományi Intézete, Bukarest–Budapest, 158–210.

